

KAZAN'DAKİ EDEBİ MAHFİLLER: SALON SÖYLEŐİLERİNDEN EDEBİ TOPLULUKLARA

ALP EREN DEMİRKAYA*

Öz: İnsan sosyal bir varlıktır. Hayatındaki kırılma anlarını, sevinçlerini ve hüznlerini anlatmak, aktarmak ister. Bunun doğal bir sonucu olarak kendisine bir paydaş arar. Edebiyat sahasındaki bu gayretin altında da gönülden kopanları aynı dilden konuşanlarla bölüşmek, yazılanları muhatabıyla buluşturmak yatar. Ortaya çıkan ürünlerin sergileneceği ve değerlendirilmeye tabi tutulacağı yerler olarak ise karşımıza mahfiller çıkar. Rusya'da 19. yüzyılın başlarında Fransız kültürünün etkisiyle soylular, salonlarının kapılarını, edebiyat söyleşileri, tiyatro icraları ve müzik dinletileri için açarlar. Başlarda Moskova ve St. Petersburg şehirlerinde yaşanan bu birliktelikler çok geçmeden Voronej, Omsk, Tobolsk, Harkov ve Kazan'da kendini gösterir. Kazan şehrinin salon söyleşilerine ev sahipliği yapması tesadüfi değildir. Kadim bir şehir olması, eski ticaret yollarının keşişiminde bulunması, Kazan Üniversitesi'nin varlığı, İdil bölgesinin idari ve kültürel merkezi oluğu onu cazibe merkezi haline getirir. G. P. Kamenev, S. A. Moskotilnikov, K. F. Fuks ve A. A. Fuks'un evlerinde Kazan şehir yönetiminin ileri gelenleri, Kazan Üniversitesi öğretim elemanları ve yazarlar, salon söyleşilerine katılırlar. Kazan'daki salon söyleşileri, ev sahiplerinin vefat etmesiyle kesintiye uğrar. Edebî buluşmalar, dernekler, kulüpler ve otellerin çatısı altında gerçekleştirilmeye başlar. Çevre illerde ve kasabalardaki yazarlar, ikametlerini matbuat faaliyetlerinin merkezi Kazan'a aldırarak gazete ve dergilerde aktif rol oynarlar. 1920'li yıllardan itibaren ise Kazan'daki genç kalemler edebî topluluklar kurmak için birbirleriyle yarışır. Bu makalede, Rusya'da Moskova ve St. Petersburg şehirlerindeki benzer bir edebiyat iklimi yakalayan Kazan şehrindeki salon söyleşileri, yazarların bir araya geldikleri dernek, otel, kulüp ve topluluklar tespit edilmiş, Kazan'ın Rus ve Tatar edebiyatlarına yön veren önemli bir edebî mahfil olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Kazan, Edebî Mahfiller, Salon Söyleşileri, Oteller, Kulüpler, Edebî Topluluklar.

* Dr. Arş. Gör., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ademirkaya@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8262-1024.

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 06.05.2022, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 13.06.2022)

Doi:10.47089/iuad.1113081

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

LITERARY GATHERING-PLACES IN KAZAN: FROM THE HALL LITERARY-TALKS TO LITERARY COMMUNITIES

ABSTRACT: A human is a social being. He wants to tell and convey the breaking moments, joys and sorrows in his life. As a natural outcome of this situation, he tries to find a partner for himself. The reason behind this effort in the field of literature lies in sharing the heartfelt ones with those who speak the same language and bringing the written texts together with the respondent. As for the places where the literary products can be exhibited and evaluated, we come across with the gathering-places called the mahfils. At the beginning of the 19th century in Russia, under the influence of French culture, the nobles open the doors of their halls for literary talks, theater performances and music concerts. The associations which firstly took place in Moscow and St. Petersburg, later manifest themselves in Voronej, Omsk, Tobolsk, Harkov and Kazan. It is not a coincidental that Kazan hosts the hall literary-talks. Being an ancient city, being at the intersection of old trade routes, the presence of Kazan University, and being the administrative and cultural center of the Idil region, all makes Kazan an attractive city. In the houses of G. P. Kamenev, S. A. Moskotilnikov, K. F. Fuks and A. A. Fuks, the notables of Kazan city administration, the academicians of Kazan University and also the writers participate to the hall literary-talks. Hall literary-talks in Kazan are interrupted by the death of their hosts and literary meetings begin to take place under the roof of associations, clubs and hotels. Writers in nearby cities and towns play an active role in newspapers and magazines by moving their residences to Kazan as the center of printing activities. Since the 1920's young writers in Kazan have been competing with one another in order to form literary communities. In this article, the hall literary-talks in Kazan, which have a literary climate similar to those of Moscow and St. Petersburg in Russia, associations, hotels, clubs and communities, where writers gather together, have been identified and it is revealed within the purpose that Kazan is a significant literary gathering place shaping Russian and Tatar literatures.

Keywords: Russia, Kazan, Literary Gathering Places, The Hall Literary-Talks, Hotels, Clubs, Literary Communities.

Giriş

I. Aleksandr (1801-1825) zamanında Batı Avrupa seferlerine katılan Ruslar'dan birçoğu Rusya'daki hayat şartlarının, devlet teşkilatı ve sosyal müesseselerin Avrupadakilerine nispetle çok daha geride olduğunu görme fırsatı bulurlar (Kurat, 1987: 312). Yalnızca askerlerin arasında yer alan aydınların değil, Çar I. Aleksandr'ın da bu gerçekliğe tanıklık etmesi Rusya'nın çehresini değiştirmek üzere Fransa'dan mimarların ve mühendislerin getirilmesinin önünü açar. Çok geçmeden aşçılar ve terziler de Fransız yemek ve giyim kültürünü Rusya'ya taşırlar (Jdanova, 2012: 1). 19. yüzyılın başlarında Fransız kültürüne olan ilgi öylesine artar ki Rus aristokratların salonlarında Fransızca konuşulmaya ve Fransız edebiyatına ait eserler okunmaya başlar. St. Petersburg ve Moskova'da Fransız saraylarından taklit edilen *Salon Söyleşileri* başlıklı toplantılar gerçekleştirilir. Zinaida Aleksandrovna Volkonskaya¹, Anna Alekseyevna

¹ Prenses Volkonskaya zeki ve eğitimli bir kadındır. Kuzey'in Korinnası unvanını alması tesadüfi değildir. Puşkin, Vyazemski, Davidov, Venevitinov ve Odoyevski, Volkonskaya'nın

Olenina², Avdotya Petrovna Yelagina³, Vladimir Fedoroviç Odoyevski⁴, Yekaterina Andreyevna Karamzina⁵ ve Yevdokiya Petrovna Rostopçina⁶ (Tihonova, 2017: 1-2) gibi prensesler ve yazarlar salonlarına şiir, tiyatro ve müzik severleri davet ederler.

St. Petersburg ve Moskova'dakine benzer birliktelikler çok geçmeden Voronej, Omsk, Tobolsk, Harkov ve Kazan'da yaşanır. Kazan şehrinin salon söyleşilerine ev sahipliği yapması tesadüfi değildir. Kadim bir şehir olması, eski ticaret yollarının kesişiminde bulunması, Kazan Üniversitesi'nin varlığı, İdil bölgesinin idari ve kültürel merkezi oluşu onu cazibe merkezi haline getirir. Kazan şehrinin edebiyat söyleşilerine hazır bulunuşluğunda eğitilmiş kişilerin sayıca çok olmasının da hatırı sayılır bir katkısı olduğu söylenebilir. 1823-1827 yılları arasında Kazan Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapan Karl Fyodoroviç Fuks "Kazan şehrini ziyaret eden yabancıları şaşırtan en önemli hadiselerden biri Kazan Tatarlarının pek çoğunun bazı Avrupa şehirlerindeki kişilerden çok daha iyi eğitilmiş olmalarıdır. Okuma-yazma bilmeyen Tatarlar çevresindekiler tarafından hor görülürler. Bu yüzden olacak her baba çocuğunu okuma-yazma öğrenmesi için bir medreseye kaydettirir." (Fuks, 2013: 93) sözleriyle eğitimin Kazan'daki Tatar sakinlerinin önceliklerinden olduğunu destekler. Rektörlük,

evinde düzenlenen kitap okuma etkinliklerine ve opera sanatçılarının verdikleri müzik ziyafetine katılan şair ve yazarlara örnek olarak verilebilir (Aronson ve Reyser 1929: 154).

² Alekseyevna Olenina'nın evi, Petersburg'da edebiyat ve sanat alanında çeşitli etkinlikler gerçekleştirilen önemli bir mekândır. Ozerov, *Oedipus ve Atina* adlı trajedisini ilk kez bu salonda okumuş; Yakovlev, Şuşerin ve Semenovoy ise trajediyi yine bu salonda sahnelemiştir (Pilyayev, 2002: 385).

³ Avdotya Petrovna Yelagina'nın evinin belki de en önemli özelliği bir okul görevi görmüş olmasıdır. Edebiyat çevresine aşina olmayan gençler onun himayesinde yetişmiş, tartışmalara katılmış, edebiyat sahasındaki yeniliklerden ve gelişmelerden haberdar olmuşlardır (Aronson ve Reyser 1929: 158). "1840'lı yıllara gelindiğinde N. V. Gogol, M. Yu. Lermontov, F. İ. Tyutçev, İ. S. Turgenev, A. İ. Hertsen gibi dönemin en önemli yazar ve düşünürleri özel misafirler olarak bu evi ziyaret etmişlerdir." Detaylı bilgi için bk.: Sütçü, Güneş (2021). 19. Yüzyıl Rus Edebiyatında Kadınların Dergicilik Faaliyetleri, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14, (34), s. 5.

⁴ Odoyevski, evinde düzenlediği akşam toplantılarıyla Rus edebiyatını geniş bir kitleyle buluşturma amacıyla makam ve mevki gözetmeksizin edebiyata ilgi duyan her kesimden insana evinin kapılarını sonuna kadar açmıştır (Panayev, 1988: 116-117).

⁵ Karamzina'nın evi, Petersburg'da akşamları kâğıt oynanmayan ve sessizliğe bürünmeyen nadir mekânlardan birisidir. Bu anlamda Karamzina'nın evi edebiyat sohbetlerinin gerçekleştirildiği bir mahfil olarak dikkat çekmektedir. Jukovski, Puşkin ve Turgenev gibi şair ve yazarlar Karamzina'nın evinde akşam ondan başlayıp gece ikiye kadar aralıksız devam eden edebî sohbetlere katılan isimler arasındadır (Koşeleva, 1884: 30).

⁶ Rostopçina salonları yönetmekten, akşam yemeklerine ev sahipliği yapmaktan, Çar ve Çariçeyi ağırlamaktan büyük haz duyan bir kadındır. (...) Zira Rostopçina'nın Moskova ve Petersburg'da bulunan salonları, kadın yazarların taslak halindeki edebî eserlerini erkek yazarların beğenisine sunmalarına imkân sağlamasının yanı sıra kadın yazarlara kritik edilen kitaplarını yayımlayacak yayınevi sahipleriyle tanışma fırsatını da veren önemli bir mekândır (Greene, 2003: 95-139).

avukatlık, akademisyenlik gibi mesleklere mensup olan, aynı zamanda St. Petersburg ve Moskova'daki yazarlarla güçlü bağları bulunan Gavriyil Petroviç Kamenev, Savva Andreyeviç Moskotilnikov, Karl Fyodoroviç Fuks ve Aleksandra Andreyevna Fuks gibi isimler çok geçmeden Kazan şehrini Rusya'nın üçüncü edebî mahfili haline getirirler.

Salon söyleşileri ev sahiplerinin vefat etmesiyle kesintiye uğrar. Yazarların ve edebiyata ilgi duyan kimselerin bir araya geldikleri yeni mahfiller oteller olur. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Tatar medeniyetini yükseltmek, halkı bilinçlendirmek ve gündelik hayata katılımlarını sağlamak adına Tatar tacirlerden Yunısov ve Apakov aileleri, yazarları ve yayınevlerini inşa ettirdikleri otellerde himaye ederler. 1864 yılında Gubeydulla Yunısov'un oğulları İbrahim ve İshak Yunısov kardeşlerin desteğiyle Amur Oteli, 1866 yılında Musa Apakov'un oğlu İshak Apakov'un girişimleriyle Bulgar Oteli Kazan şehrinde yükselir. Oteller başlarda meşhur Piçen Pazarı⁷'ni ziyarete gelen tacirlerin uğrak yeri olur. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde otellerin misyonu büyük ölçüde değişir. Gabdulla Tukay'ın yakın arkadaşı, gazeteci Vafa Behtiyarov anılarında "1910 yılının kışında dört beş ay kadar Tukay, Amur Oteli'nin üçüncü katındaki otuz üç numaralı odada kaldı. *Açı Tecrube Avazı, Avıl Cırları ve Nik? Nige?* isimli şiirlerini burada yazdığı"ndan (Kazan Utları, 2011: 1) bahseder. Yazar Fatih Emirhan da Amur Oteli'nin on bir numaralı odasında kalır. 1912-1918 yılları arasında otelin zemin katında *Kuyaş* gazetesi faaliyetlerini yürütür. Bulgar Oteli ise Amur Oteli'ne göre daha hareketlidir. Bulgar Oteli'nde 1906-1918 yılları arasında *Yıldız*⁸, *El-İslah*, *Azat Halk* gazeteleri ile *Ak Yul* ve *Terbiye* dergileri yayına hazırlanır. 1917 İnkılabıyla tüm Rusya'da olduğu gibi Kazan'da da Sovyet ideolojisini tatbik etme yolunda edebiyatın araç olarak kullanılma süreci başlar. Mahfillerin yeni görünümü edebî topluluklardır. Yazarlar ideolojiyle kurulan Oktyabr ile yeni bir edebiyat iklimi yaratmaya çalışan Sulf etrafında kümelenirler.

Edebî mahfillerin ideoloji, aidiyet, kimlik yaratma ve hafıza mekânları oluşu kanon⁹ kavramıyla ilişkilendirilmesinin önünü açar. Bir milletin edebî belleği

⁷ 18. yüzyılın ilk çeyreğinden 1930'lu yıllara kadar Kazan şehrinin Vahitov bölgesinin güneyinde faaliyet gösteren, büyük Doğu pazarlarını andıran, Gabdulla Tukay'ın "Pëçen Bazarı, yahud Yaña Kisëkbaş" adlı manzumesine de konu olan ticaret merkezidir.

⁸ "Tatar süreli yayıncılığında en uzun ömürlü olmuş birkaç gazeteden biridir. 15 Ocak 1906'dan başlayıp 21 Haziran 1918'e kadar toplam 1900 sayı çıkmıştır. (...) Tatar sosyopolitik yayınlarının tarihinde liberal-burjuvazi gazete olarak değerlendirilen gazetede kendi devrinin demokratik düşüncelerinden de derin izler vardır." Detaylı bilgi için bk.: Gıylecev, İ. A., Yusıfov, İ. İ (2011). *Yıldız Gazetesi ve Abdullah Tukay*. Çev. Gözde Güngör. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. Sayı: 32, s. 1.

⁹ "Kelimenin belki de hemen hemen hiç değişmeyen temel anlamı 'ölçü, kural, norm, örnek, kriter' anlamıdır. Bu anlamlar hem somut anlamda ölçmek fiilinin bütün nüanslarına sahiptir hem de mecaz anlama geçmeleri sayesinde belli bir 'ölçü, norm, kural' anlamını da ihtiva eder. Detaylı bilgi için bk.: Anar, T. (2013). *Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu: Kanon, Kanona Girmek ve Kanona Müdahale*, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Bahar, 1, s. 3.

olarak kabul edilen kanonlar (Anar, 2013: 35)ın belirlenmesinde etkili olan üç merciyi Murat Belge şöyle açıklamaktadır:

Birinci Mercî: Her çeşitten yazarlar, aydınlar, öğretmenler, gazeteler, dergiler vb. -aralarında eleştirmen, edebiyat tarihçisi, akademisyen olanlar vardır- neyin kanon olacağına, neyin olamayacağına önce bunlar karar verir.

İkinci Mercî: Siyaset, devlet, parti, ideoloji, rejim; üst adı her ne olursa olsun, bu mercî kalkıp kendi beğenilerini, tekliflerini topluma veya sanatçılara çeşitli yollarla dayatarak kanonu belirlemeye çalışır.

Üçüncü Mercî: Halk veya toplum diyebileceğimiz bu üçüncü kesim uzun vadede kanona kimlerin gireceğini belirleme işini belirli yazar ve şairlere ilgi göstererek veya göstermeyerek üstlenmiş olur (Çıkla, 2007: 4).

Belge'nin zikrettiği hususlardan birinci mercî, 1800'lü yılların başında Kazan'da Rus yazar ve aristokratlarla doğrudan iletişimde olan ve aynı zamanda Kazan Üniversitesi'nde akademisyenlik yapan kimselerce somutlaştırılır. İkinci mercî bilhassa 1917 İnkılabıyla Sovyet edebiyatının tesisine yönelik çalışmaların yapıldığı, rejimin ve ideolojinin etkisi veya yönlendirmesiyle zemin bulur. Üçüncü mercinin konumu ise, edebiyat söyleşilerinin aristokratların evlerinden veya salonlarından dışarıya taşarak daha geniş kitlelere ulaşabilecek dernek, otel gibi kuruluşların teşekkülüyle belirlenir. Kazan, tarih boyunca kanon oluşturabilecek kadar etkili bu mercilerin üçünün de mekânı olmuş ve mekân-hafıza-edebiyat ilişkisinin kesişme noktasında durabilmeyi başarmıştır. Bu çalışmada, 19. yüzyılın ilk çeyreğinden 1920'li yıllara kadar Kazandaki edebî mahfillerin gelişimi salonlar, Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği, oteller, Şerik Kulübü ve edebî topluluklar başlıkları altında incelenecektir.

1. Salonlar

1.1. G. P. Kamenev ve S. A. Moskotilnikov'un Salonları (1800-1803)

Gavriyil Petroviç Kamenev bir mektubunda okuma ve yazmayı Rahip Theodore'dan öğrendiğini, ancak Batı felsefesi ve düşüncesiyle tanışmasının Kazan'da bulunan Wülfing Alman Yatılı Okulu sayesinde gerçekleştiğini söyler (Kartuşeva, 2017: 2). Yatılı okulda Almancayı, okuldan bağımsız olarak da Fransızca'yı iyi bir şekilde öğrenen G. P. Kamenev, Alman ve Fransız edebiyatından pek çok yazarın eserini Rusçaya tercüme eder. 1799 ve 1800 yıllarında Moskova'ya, 1802'de ise St. Petersburg'a edebî geziler düzenleyen G. P. Kamenev'in Moskova ve St. Petersburg'daki dergilerde şiirleri yayımlanır. Kamenev, Kazan'a döndükten sonra 26 Temmuz 1803'te vefat eder.

G. P. Kamenev üzerine biyografi yazan Prof. Aleksandr Alekseyeviç Bobrov, “genelde yazarlar edebiyat sahasına klasikleri taklit ederek girerler. Ancak G. P. Kamenev çağdaşlarından farklı olarak Rus edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinin bir araya geldikleri Moskova salon söyleşilerine katılmaz.” (Piksanov, 1928: 39) derken Kamenev'in başlarda yalnızlığı tercih ettiğini ve etkile(n)me süreçlerine dahil olmadığını vurgular. Yalnız kalmasında büyük

ölçüde geçirdiği hastalıkların ve depresyon hâlinin (Rudenko, 2012: 3) tesiri vardır. G. P. Kamenev'i fiziksel ve ruhsal anlamda kuşatan hastalıklı durumdan çekip çıkarıcı itici güç ise arkadaşı Savva Andreyeviç Moskotilnikov olur. Kazan'daki evini salon söyleşileri için yazarların dikkatine sunan Moskotilnikov, yoğun ısrarlar neticesinde ikna ettiği G. P. Kamenev'i akşamları evinde gerçekleştirilen edebiyat sohbetlerine dahil eder.

Tercüman, avukat ve şair olan S. A. Moskotilnikov'un salonunda gerçekleşen birlikteliklere Vilenskiy Üniversitesi'nden Profesör İ. İ. Çernyavskiy, Rus Ulusal Okulları'nda öğretmenlik yapan S. V. Smirnov ve V. R. Bobrovskiy ile yazar, şair N. S. Artsıbaşev katılır. Moskotilnikov'un Kazan'daki evine gelen aydınlar Moskova'daki rozenkreys¹⁰ masonlarıyla (N. M. Karamzin, İ. P. Turgenev, İ. İ. Dmitriev, N. İ. Novikov) yakından ilişkilidiler (Rudenko, 2012: 1). G. P. Kamenev'in edebiyat söyleşilerinde N. M. Karamzin'den büyük ölçüde etkilendiğine tanıklık edilir. Kamenev eserlerinde özellikle “olay örgüsü, karakter, imaj ve mekân gibi edebî türü şekillendiren yapısal unsurları Karamzin'den ödünçler” (Sergeyevna, 2016: 30). Kamenev, 1800 yılının Eylül ayında Moskova masonlarından İ. V. Lopuhin'in desteğiyle İ. P. Turgenev ile görüşür. 26 Eylül 1800 tarihli mektubunda S. A. Moskotilnikov'a Turgenev ve çocuklarıyla tanışmalarından ve Alman edebiyatı üzerine yaptıkları sohbetlerden bahseder: “Turgenev'in büyük oğlu Andrey'le ayaküstü Rus gotik romanı hakkında konuşmaya başladık. Ardından bütün aileyle birlikte masaya oturunca Turgenev'in diğer oğulları Aleksandr, Nikolay ve Sergey'le Alman yazarları üzerine söyleştik. Andrey araya girerek Goethe, Kotzebue, Schiller ve Spiess'ten yaptığı tercümeleri gösterdi” (Vatsuro, 2002: 218). Andrey'in heyecanında G. P. Kamenev'in Kotzebue'nun pek çok eserini Almancadan Rusçaya tercüme etmesinin ve Moskova'daki dergilerde yayımlanmış olmasının etkisi olduğu düşünülebilir.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in altı şarkı ve epilogdan oluşan *Ruslan ve Ludmila* adlı masal-poemasını G. P. Kamenev'in Kazan Tatar Türklerinin mitolojisine ve Yılan Dağı Efsanesi'ne dayanarak yazdığı *Gromval* baladından esinlenerek kaleme aldığı bilinmektedir. *Gromval*'da Büyücü Zlomar'ın savaşı Gromval'in sevdiği Rogneda'yı kaçırmaya üzerine Gromval Yılan Kalesi'ne saldırarak kötü büyülerini ve güçlerini ortadan kaldırır. *Ruslan ve Ludmila*'da da “Güneş lakaplı Kiev Prensi Vladimir'in yiğit şövalyelerinden Ruslan ile Prens Vladimir'in kızı Prenses Ludmila'nın evlenmeleri, Ludmila'nın düğün gecesi bir büyücü tarafından kaçırılması, ardından, prensesi gizli den gizliye seven Prens Vladimir'in şövalyelerinden Rodgay, Farlaf ve Hazar Hamı Ratmir'in Ruslan'la birlikte Ludmila'yı arama girişimleri destansı-masalsı bir havada anlatılır” (Yükseler, 2019: 7). Rus edebiyatında 1810'lardan sonra Jukovski ve Batuşkov'un şiirleriyle başladığı iddia edilen romantizm akımının A. S. Puşkin'in

¹⁰ Orta Çağ sonlarında Almanya'da Kristian Rozenkreys tarafından devletlerin ve bireylerin kalıcı refahını sağlama amacıyla teolojik ve mistik felsefeyle kurulan topluluktur.

ifadesiyle “ilk Rus romantik” (Valeyev, 2001: 3) olarak kabul edilen Kazanlı G. P. Kamenev’in Rus Edebiyatını, Bilimini ve Sanatını Sevenler Derneği’nin yayın organı olan *Periodičeskoye İzdaniye*’de 1804 yılında basılan *Gromval*’le başlamış olabileceği ihtimali güçlenmektedir.

Fransız yazarlardan yaptığı tercümelemlerle Moskova ve St. Petersburg’daki edebî çevrelerce yakından tanınan S. A. Moskotilnikov, 1803 yılında dostu G. P. Kamenev’in ölümünden sonra evlerindeki edebiyat söyleşilerine ara verir. Asıl mesleği olan avukatlığa yönelir. 1806 yılında Kazan Üniversitesi Hukuk Bölümü öğretim elemanlarının karşısında hazırladığı doktora tezini savunur. Ancak başarısız olur. Yeniden tercüme faaliyetlerine dönen Moskotilnikov Geç İtalyan Rönesans şairlerinden Torquato Tasso’nun yirmi kantodan oluşan epik şiiri *Kurtarılmış Kudüs*’ü Fransızca çevirisinden Rusçaya tercüme eder. Bu eser özellikle Rusya’daki masonlar arasında çok popüler olur (Valeyev ve Tihonova 2014: 3). 1852 yılında ölen S. A. Moskotilnikov, Kazan’daki tercüme faaliyetleri yanı sıra özellikle G. P. Kamenev gibi önemli bir şahsiyeti edebiyat dünyasına kazandırarak adından söz ettirir.

1. 2. Fuksların Salonu (1830-1846)

1823-1827 yılları arasında Kazan Üniversitesi’nin rektörlüğünü yapan Karl Fyodoroviç Fuks¹¹ “üniversitede yeni bölümlerin açılmasına katkı sağlamasının yanı sıra üniversiteyle şehri bütünleştirerek halkın yeniliklere ve gelişmelere ısınmasında da önemli bir rol oynar” (Bikbulatov, 2015: 52-53). *Kazanskiye Tatarı v Statističeskom i Etnografičeskom Otnoşeniyah*¹² adlı bir eser yazarak Tatarların tarihi ve kültürleri hakkında hem Rusları hem de Tatarları aydınlatır. Karısı şair ve yazar Aleksandra Andreyevna Fuks’un desteğiyle Moskovskaya ve Galiesgar Kamal caddelerinin kesişiminde bulunan evlerinin salonlarını edebiyat ve sanat severlerin buluşma noktası haline getirirler. Farklı şehir ve ülkelerden Kazan’a gelen pek çok yazarı salonlarında ağırlarlar. Misafirlerden biri de 4 Eylül 1833 yılında Pugaçev¹³ hakkında yazacağı romanını oluşturacak belgeleri ve

¹¹ Karl Fyodoroviç Fuks, 6 Eylül 1776 yılında Almanya’nın Hessen eyaletinde yer alan Herborn şehrinde doğar. İlk, orta ve lise eğitimini Herborn’da tamamlar. Lisans eğitimini Göttingen Üniversitesi’nde alır. Marburg Üniversitesi’nde tıp alanında uzmanlığını aldıktan sonra pratisyen hekim olarak Rusya’da çalışmaya başlar. 1804 yılında Rus Konsolosluğu’nda hizmet etmesi için Çin’e gönderilir. Ancak yolculuğunu hayran kaldığı Kazan’da noktalar. 1805 yılında Kazan Üniversitesi’ne doğa tarihi ve botanik bilimleri alanlarında profesör olarak atanır (Bikbulatov, 2015: 50).

¹² Kazan Tatarlarının tarihi, gelenekleri, kültürleri, dini inanışları ve yaşam tarzları hakkında Fuks’un gözlemlerinden ve tecrübelerinden yararlanarak 1844 yılında kaleme aldığı eseridir. Fuks kitabında Tatar Türklerinin mesleklerine de yer verir. Tatarca işittiği kelimeleri ise duyduğu şekliyle yazıya geçirir (Fuks, 2013: 2).

¹³ Yemelyan Pugaçev: Prusya seferine katılmış, Türklere karşı dövüşmüş ve sonra kaçak durumuna düşmüş bir Don Kazak’dır. II. Katerina zamanında 1773 yılında Yayık Nehri boyunda patlak veren büyük ayaklanmaya liderlik eden kişidir. Detaylı bilgi için bk.: Korkmaz, T. (2018). Rusya’da Osmanlı’nın Yararlanamadığı Bir İsyen Pugaçev İsyanı (1773-1775)”. *OTAM*, 43, s. 4.

bilgileri toplamak amacıyla Kazan'a gelen Rus yazar Aleksandr Sergeyeviç Puşkin olur.

Tatar şair Marsel Galiyev 5 Aralık 2016 yılında *Süyümbike*¹⁴ dergisinde yayımlanan “Puşkin Kazanda-A. Fuks Yazmaları” başlıklı yazısında Aleksandra Andreyevna Fuks'un Puşkin'in Kazan'da geçirdiği iki günlük ziyaretinden kesitler paylaştığı mektubunu Tatar Türkçesine tercüme ederek yayımlar. 1812-1814 yılları arasında gerçekleşen Rus-Fransız Savaşı (Vatanseverlik Savaşı)nın kahramanlarından General Nikolay Nikolayeviç Rayevskiy'in kızı Yelena Nikolayevna'ya gönderilen mektupta A. A. Fuks'un Puşkin'i anlatırken duyduğu heyecan satırlarda dile getirilir:

“(...) 7 Eylül akşam saat altıda Puşkin'in bize geleceğini haber verdiler. Ben onu salonumuzda karşıladım. Yuvarlak masamıza oturduk. (...) Acil bir hasta var diye eşimi dışarıya çağırdıklarında bu büyük şahsiyetle baş başa kalma fırsatı yakaladım. (...) Baratinskiy¹⁵, Yazıkov¹⁶ ve Oznobişin¹⁷'in bana yazdıkları şiirleri göstermemi istedi. Hepsini yüksek sesle okudu. Yazıkov'un şiirlerini çok beğendi. Ardından kendi şiirlerimden okumamı istedi. Ben *Kiyev* adlı masalsı unsurlarla örülü şiirimi seslendirmeye başladım. Gerçek bir şairi dinliyormuşçasına, muhtemelen yeteneğim olup olmadığını keşfetmek için, bana dikkat kesildi. Birkaç kez beni duraksattı. Övgü dolu sözler söyledikten sonra özellikle bazı mısralara tekrar tekrar dönüp bana eşlik etti. (...) Sohbetimiz gittikçe koyulaştı. İçinde bulunduğumuz zamanın ruhundan, onun edebiyata yansımalarından söz etti. Edebiyatçılarımız ve şairlerimizin her biri hakkındaki düşüncelerini benimle içtenlikle paylaştı” (Galiyev, 2016: 3).

A. A. Fuks diğer akşamlardan farklı geçen bu buluşmanın ardından Puşkin'e ithafen bir şiir yazar. Ancak Puşkin beklenilenden daha erken saatlerde Orenburg şehrine hareket ettiğinden şiiri kendisine ulaştıramaz. Puşkin, St. Petersburg'a döndükten sonra A. A. Fuks'la mektuplaşmaya başlarlar.

Rus tarihçi Nikolay İvanoviç Vtorov, Fuks'un salonunda gerçekleşen edebiyat sohbetlerinin takipçilerindedir. Katıldığı akşamlardan birini “bu edebî şölene iştirak edenlerin kumar ve balo gecelerinin üzerlerinde bıraktığı havadan daha ziyadesiyle mutlu ayrıldıklarına eminim. Kalpleri sıcaklık, yüzleri gülümsemeyle dolan bu kişilerde yorgunluğun, baş ağrısının ve ruhi çöküntünün esamesi okunmaz.” (Valeyev ve Şerbinina 2013: 6) şeklinde tasvir ederek Fuks özelinde edebî salonların çekim gücüne ve insanlar üzerinde bıraktığı derin etkiye vurgu yapar. 17 Kasım 1843 akşam saat 20.00'de A. A. Fuks salonlarındaki bir başka edebiyat gecesinin açılışını yapar. Pugaçev'in Kazan şehri yakınlarında

¹⁴ 1911 yılında yayın hayatına başlayan dergi 1926-1991 yılları arasında *Azat Hatın* adıyla anılır. Kadın ve kızların sosyal hayatlarından, haklarından bahseden dergi Tatar Türkçesinde ayda bir kez olmak üzere yayımlanmaya devam etmektedir.

¹⁵ Yevgeni Abramoviç Baratinskiy: Rus şair.

¹⁶ Nikolay Yazıkov: Rus şair.

¹⁷ Dmitriy Petroviç Oznobişin: Rus şair.

konuslanan kampından bahseden *Zülimat* adlı romanından bir bölümü paylaşır. Ardından Kazan Üniversitesi profesörlerinden G. N. Gorodçaninov Rus şair Derjavin'e atfettiği *Piita'nın Ölümsüzlüğü* başlıklı şiirini salondakilerin dikkatine sunar. Birinci Kazan Gimnazyumu öğretmenlerinden L. N. İbrahimov da *Büyük Derjavin Adına* şiirini seslendirir. Edebiyat şölenine dönüşen gece Karl Fyodoroviç Fuks'un Tatarların düğün gelenekleri hakkında yapmış olduğu konuşmayla tamamlanır. Bir hafta sonra 24 Kasım'da yeni bir edebiyat gecesinin düzenleneceği ilan edilir. Ancak Rusya'da Yekaterina günü¹⁸ne denk gelmesi sebebiyle etkinlik 1 Aralık'a alınır. Katılanların sayısı önceki günlerden çok olur. Geceye Kazan Valisi General S. P. Şipov da iştirak eder (Brodskiy, 1930: 557-559). 1846 yılında Karl Fyodoroviç Fuks'un vefatıyla evlerinde gerçekleştirilen edebiyat sohbetleri sona erse de birlikteliklerin Kazan'daki yayın hayatına, bilimsel ve edebî faaliyetlerin gelişimine katkı sunduğu açıktır.

2. Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği (1806-1853)

Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği N. M. İbrahimov'un öncülüğünde 23 Nisan 1806 yılında kurulur. Derneğin aynı tarihte gerçekleşen ilk resmi toplantısında görev dağılımları, yönetmelikler ve iş akışı paylaşılır. Üyeler, haftada en az bir kez bir araya gelmek kaydıyla sözleşir. Sekreter P. S. Kondirev toplantılarda edebî eserlerin ve dergi yazılarının kritik edildiğinden bahseder. Üyelerden S. T. Aksakov ise herkesin metinler üzerinde yorum yapma hakkı olduğundan, yazarın eleştirileri adil bulmasından sonra düzeltmelerin yapılarak metnin baskıya gönderildiğini belirtir. Derneğin kuruluş amacını ve derneğe katılım şartlarını;

Kazan sakinlerine edebiyatı sevdirmek,

Rus dili ve edebiyatına ait farklı şehirlerde basılan kitapları tanıtmak,

Kazan'da Rus edebiyatına katkı sunacak yazarları keşfetmek veya halihazırda varsa onları teşvik etmek,

Topluluğa katılabilme arzusunda olan kişilerin en az bir şiir, nesir veya tercüme eserini dernek yönetimine kabul ettirmesi gerekir (Jigliy, 2012: 12-17) şeklinde özetlemek mümkündür.

Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği muadili olan Moskova Rus Edebiyatı Sevenler Derneği'yle iş birliği yapar. Moskova Rus Edebiyatı Sevenler Derneği Moskova Üniversitesi bünyesinde basılan edebî eserleri Kazan'a, Kazan şubesi ise Kazanlı yazarların el yazması eserlerini Moskova'ya gönderir. Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği üyelerinden G. N. Gorodçaninov, V. M. Perevoşikov ve K. F. Fuks'un önderliğinde *Kazanskiye İzvestiya* gazetesi çıkarılır. Gazetenin editörlüğünü dernek sekreteri P. S. Kondirev yürütür. *Kazanskiye İzvestiya* gazetesi 19 Nisan 1811'den 1815 yılına kadar haftada bir, 1815 yılından basımının durduğu 29 Aralık 1820 yılına kadar ise haftada iki kez olmak üzere

¹⁸ Ortodoks dünyasında her yıl 24 Kasım'da Azize Yekaterina'nın anısına kutlanan gündür.

Rus dilinde yayımlanır. “Sayfalarımdaya eylemlerimi açıkça beyan ediyor, okuyucularımı aldatmıyorum.” epigrafiyla çıkan gazete başlarda kısıtlı bir programla (resmi ve özel ilanlar, hava durumu, Kazan ve diğer guberniyalar hakkında kısa istatistikî bilgiler ile “Faydalı” ve “Keyifli Vakit Geçirmek İçin” başlıkları altında yer alan makaleler ve anekdotlar) okuyucuyla buluşur. *Kazanskiye İzvestiya* gazetesinin içeriği 19. sayıdan itibaren zenginleşir (Popov, 1859: 57-59). Kazan Üniversitesi bünyesine dahil edilen gazetede edebî makaleler, hikâyeler ve şiirler yer alır.

Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği'nin üye profili zamanla genişler. Başlangıçta yalnızca yazarlık kabiliyetine sahip bireyler kabul edilirken 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Kazan Üniversitesi mezunları, memurlar ve din adamları derneğe dahil olur. Üyeler yalnızca Kazanla sınırlı kalmaz. Penza'dan V. M. Perevoşikov, Simbirsk'ten D. M. Perevoşikov, Ufa'dan N. İ. Fyodorov, Orenburg'dan A. G. Pyatnitskiy, A. S. Lubkin, P. İ. Protopopov, Taganrog'dan F. M. Rındovskiy, Tsivilsk'ten N. S. Artsıbaşev, Perm'den N. S. Popov, Nijniy Novgorod'dan İ. İ. Kujelev, Astrahan'dan A. D. Agafi, Harkov'dan İ. E. Sreznevskiy, St. Petersburg'dan D. M. Knyajeviç, A. İ. Panayev ve Moskova'dan N. Mendeleyev dernek üyeliğine seçilirler (Jigliy, 2012: 20-21). Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği'nin faaliyetleri I. Aleksandr tarafından Kazan Üniversitesi'ni teftiş amaçlı gönderilen Mihail Leontyeviç Magnitskiy yüzünden kesintiye uğrar. 1819 yılında Kazan Üniversitesi'nde yaptığı incelemelerden sonra M. L. Magnitskiy imparatora “Kazan Üniversitesi'ni yıkma veya yeniden yapılandırma” başlıklı bir rapor sunar. Gericî, vahşî ve Kazan Üniversitesi'nin katili (Minakov, 2017: 1) olarak zikredilen Magnitskiy, içlerinde Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği'ne de mensup olan on bir profesörü görevlerinden uzaklaştırır. Derneğin faaliyetleri 1826 yılında I. Nikolay'ın Rus Çarı olmasına kadar durur. 1826 yılında Karl Fyodoroviç Fuks'un I. Nikolay'a gönderdiği dilekçenin kabul edilmesinin ardından dernek yeniden işlemeye başlar.

1826'dan sonra Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği üyelerinin bir araya geldikleri yer Karl Fyodoroviç Fuks-Aleksandra Andreyevna Fuks çiftinin evleri olur. Derneğin başkanlığını da 1846 yılındaki ölümüne kadar Karl Fyodoroviç Fuks yürütür. Dernek ilgi alanını Türk-Slav halklarının dil, edebiyat ve folkloruna çevirir. 1848 yılında Kazan'daki Slav filolojisinin kurucularından Prof. Viktor İvanoviç Grigoroviç, Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği'nde “Eski el yazmaları ve şarkılar ışığında orta ve yeni Bulgar dili” başlıklı bir dizi konferans verir (Georgiyev, 2017: 5). 1850'li yıllarda yalnızca Kazan Üniversitesi'ndeki akademisyenlere, yani daha dar ve daha akademik bir çevreye hitap eder duruma gelen Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği 1853 yılında kapanır.

3. Oteller

3. 1. Amur Oteli (1864)

Bugünkü Moskovskaya sokağında iki katlı metruk ahşap bir binanın 1850 yılında çıkan yangında yıkılmasından sonra boş kalan arsayı 1853 yılında İshak ve İbrahim Yunisov kardeşler satın alır. 1864 yılında mimar P. Anikin tarafından arsa üzerinde üç katlı taş bir bina olarak Amur Oteli inşa edilir. Muhtelif yerlerine yapılan eklemelerle genişlemeye devam eden otel 1910 yılından itibaren tam kapasiteli çalışmaya başlar (Sayfullina vd., 2013: 1-4). Amur Oteli'nin zemin katına 1912 yılında *Kuyaş* gazetesinin yazı işleri müdürlüğü yerleşir. Tatar şair Gabdulla Tukay “1912 yılında karanlık Kazan'ın üstüne *Kuyaş* doğdu ve *Yıldız*'ı söndürdü.” diyerek yeni bir gazetenin gün yüzüne çıktığını ilan eder. Gazetenin sekreterliğine yazar Fatih Emirhan getirilir. G. Tukay ve F. Emirhan *Kuyaş* gazetesindeki yoğun iş temposuna ayak uydurabilmek adına Amur Oteli'ne yerleşirler. G. Tukay ikinci kez geldiği Amur Oteli'nde dokuz numaralı odada, F. Emirhan ise on bir numaralı odada kalır. İki edip arasındaki bağ öylesine kuvvetli bir hal alır ki F. Emirhan 1911 yılında yazmaya başladığı ve iki kısımdan oluşan *Heyet* romanının ikinci kısmını G. Tukay'ın ölümü nedeniyle tamamlayamaz. F. Emirhan, “*Kuyaş* gazetesinin 30.04.1913 tarihli 109. sayısında yayımlanan “Heyet Hakkında” başlıklı yazısında, Tukay'ın ölümünün (15.04.1913) kendisinde yarattığı derin üzüntüyü dile getirir. Yazar tamamlayamadığı bu eserinde, Tatar edebiyatında ilk olarak psikolojik analiz yöntemini kullanır ve okurlarına insan ruhunu öğretir” (Kurban, 2008: 7).

Amur Oteli'nin sakinleri arasında Seyyar Topluluğu¹⁹ üyelerinden aktör Gabdulla Kariev ile aktris, rejisör Sehibcamal Gızzetullina Voljskaya²⁰ da vardır. 1911 yılının Aralık ayında topluluğun Şerik Kulübü çatısı altında sahne almaya başlamasıyla Kariev ve Gızzetullina Voljskaya'nın Amur Oteli'nde gerçekleştirdikleri provalara oyuncu arkadaşları Fehriye Ehmedova Aşkazaraskaya, Bary Bolgarskiy, Veli Mortazin İmanskiy, Fehrinisa Semitova ve Nuri Sakayev eşlik eder. Yazar, aktris Luara Şakircan *Sehne* dergisinin 2003 yılı Ocak ayı sayısında “Bëz Şundıy Teatr Tüzerbëz” başlıklı kısa bir piyesini paylaşır. Yukarıda ismi zikredilen oyuncuların diyalog eşliğinde birbirleriyle konuşturur. Arşiv belgelerine ve oyuncuların hatıralarına dayanarak kaleme alınan piyeste Amur Oteli'nde kendileriyle birlikte kalan başta Gabdulla Tukay

¹⁹ 1907 yılında Orenburg'da kurulan ilk profesyonel Tatar tiyatro topluluğu.

²⁰ İlk Müslüman kadın tiyatro sanatçılarından biridir. Gabdulla Tukay'ın Mayıs 1909 yılında yazdığı düşünülen ve Sehibcamal Gızzetullina Voljskaya'ya ithaf ettiği bilinen dört satırlık şiiri Tatar tiyatrosunda Gızzetullina Voljskaya'ya biçilen kıymeti göstermesi bakımından kayda değerdir: *Kür: niçek, ırte küyaş çıksa, cihanda nur tula, / Her küñeller nurlanadı, çıksa Gızzetullina. / Bu ikevege Teñrë birgen bërtigëz zur meretebe: / Bërsë uynıy kük yüzënde, bërsë uynıy sehñede.* “Bak: Nasıl güneş doğunca cihan nurla doluyorsa, / Bütün gönüller nurlanır, çıkınca Gızzetullina. / Her ikisine de Tanrı vermiş, eşit, büyük meretebe: / Birisi oynuyor gökyüzünde, birisi oynuyor sahnede.”

ve Fatih Emirhan olmak üzere diğer Tatar yazarlarının eserleriyle ve eylemleriyle Seyyar Topluluğu'na destek olduklarına vurgu yapılır.

“...Kariev: Öyle! Dostlarımız ses getiren kimselerdi. Onlar tiyatronun direği oldular. Kamalsız on yıl boyunca ne sahneleyecektik?

Voljskaya: Galiesgar Efendi bize yalnızca eserleriyle değil, oyunlarımızın sahnelenmesinden elbise tedarikimize değin her konuda yardım etti. Üstelik ilanlarımızı dahi muhteşem el yazısıyla kaleme alıyordu.

Barıy: Ya Gayaz, Segıyt, Mullanur, Gafur, Fethi?

Veli: Fatih'i...Emirhan'ı unutmayın!

Ehmedova: Ya Tukay? O varıyla yoğunla Seyyar'ın, bizimdi.

Veli: Zaten Seyyar adını da o buldu ki!” (Şakircan, 2003: 2)

16 Şubat 2012 tarihinde Kazan Belediyesi 2013 Dünya Üniversite Yaz Oyunları'nın Kazan'da gerçekleştirilecek olması sebebiyle Moskovskaya, Tukay, Bauman ve Narimanova sokaklarında yer alan on yedi tarihi binanın restorasyonu konusunda ASG Grup'la anlaşır (Tatar-İnform, 2012). Moskovskaya sokağındaki Amur Oteli proje kapsamında 1910 yılından sonra ilk kez restorasyona tabi tutulmuş olur.

3. 2. Bulgar Oteli (1866)

Moskovskaya ve Yevangelistovskaya sokaklarının kesişiminde (şimdiki Tataristan sokağında) bulunan Bulgar Oteli, 1866 yılında tacir İshak Apakov'un finansal desteğiyle mimar P. İ. Romanov tarafından inşa edilir. Önceleri kiralık bir ev olarak kullanılan yapı sık sık el değiştirir. 20. yy'ın başlarında ise otele dönüştürülür. 1906-1918 yılları arasında otelin muhtelif odalarında *Yıldız*, *El-İslah*, *Azat Halık* gazeteleri ile *Ak Yul* ve *Terbiye* dergileri neşredilir. Bulgar Oteli'nin üçüncü katındaki iki oda 1906 yılında Ehmet Hadi Maksudi tarafından Tatar Türklerinin ilk kütüphanelerinden olan Kütüphane-yi İslamiye'ye dönüştürülür. *Kuyaş* gazetesinin 14 Ocak 1913 tarihli sayısında yayımlanan “Kazan Kütüphane-yi İslamiyesë” başlıklı makalede “(...) Tatar edebiyatından G. Tukay, G. Kamal, F. Emirhan, F. Kerimi, R. Fehreddin; Rus edebiyatından L. N. Tolstoy, A. S. Puşkin, M. Yu. Lermontov, A. N. Ostrovskiy, F. M. Dostoyevskiy; Batı edebiyatından Bayron ve Şekspir'in eserleri kütüphanedekiler tarafından seslendiriliyordu” (Musina, 2019: 3) ifadelerine yer verilerek Kütüphane-yi İslamiye'nin edebiyat severler arasında etkileşimler yaşatan bir mekân olduğu üzerinde durulur.

Bulgar Oteli'ne asıl şöhretini kazandıran ise Tataristan'ın milli şairi Gabdulla Tukay olur. Zira 1907-1912 yılları arasında Tukay, Bulgar Oteli'nde konaklar (Bikbulatov ve Mustafin, 2016: 65). G. Tukay, 1907 yılında Bulgar Oteli'ne ilk kez şiirlerinden etkilendiği Segıyt Remiev'le tanışmak için adım atar. Kısa süre içerisinde kurulan Remiev-Tukay dostluğu Tukay'ı Remiev gibi Bulgar Oteli'nde kalmaya zorlar. Bulgar Oteli'nde sık sık Remiev'le bir araya gelmeye başlayan

Tukay kendisinden öylesine etkilenir ki “meşhur *Milli Münnar* şiirini S. Remiev’den işittiği Tatar şarkısı *Ellüki*’den esinlenerek yazar” (Zaripova Çetin, 2005: 12). G. Tukay, Bulgar Oteli’nin kırk numaralı odasında kalır. Tatar şair Sibgat Hekim kırk numaralı odanın ustası olarak kabul ettiği Tukay’la özdeşleştiğini *Kırığınçı Bülme* adlı manzumesinde dile getirir:

...Kazan buylap yüriyim-yüriyim de min,
Tukay tırğan yürtka – «Bülgar»ga
Kilëp çıgam iskermesten çattan,
Vegdeleşken kışë şikëllë
Karıym üzak, kütem... Çat, iskë yurt
Minëm üçën meñgë sihërlë,
Minëm üçën meñgë izgë bu yurt,
Bülmesënde, kürem, bar utı...
...Bu – bërdenbër biksëz bülme cirde,
Urındık hem üstel, kerzinë...
Urlatası eybëre yuk, hürlek
Hem azatlık, şıgır her cirë.

“...Kazan boyunca yürüyorum, yürüyorum da ben, / Tukay’ın kaldığı binaya, Bulgar’a / Ansızın çıkıveriyorum kavşaktan, / Sözleşmiş insanlar gibi / Uzunca bakıyorum, bekliyorum... Dört yol ağzı eski bina / Benim için daima efsunlu, / Benim için daima kutsal bu bina, / Odasında, görüyorum, var ışığı... / ...Bu biricik, kilitsiz odada, / Sandalye ve masa, sepet... / Çaldırarak bir şeyi yok, özgürlük / Ve bağımsızlık, şiir her yeri.”

Sevimsiz, soğuk ve eşyaların pek çoğundan azade bırakılmış kırk numaralı odayı benzerlerinden farklı ve değerli kılan unsur, Tukay’ın etrafa saçılan karalamalarıdır. Kırk numaralı odada Tukay yalnızca kendi şiirinin değil, modern Tatar şiirinin de ilk örneklerini ortaya koyar (Yusıpova, 2016: 2-3). *Par At, Şürelë, Bër Tatar Şagıyrënëñ Süzlerë* ve *Tugan Cirëme* şiirleri kırk numaralı odada yazılır.

Gabdulla Tukay, 30 Aralık 1907 tarihinde Uralskiy’deki arkadaşı Gabdulla Kariyev’e bir mektup yazar. Tukay, “Artık Kazan’dayım. Uralskiy’deyken ağzımdan düşürmediğim ve kavuşmak için uğruna şiirler yazdığım Kazan’da. Elhamdulillah. Burası büyüleyici. Arkadaşlar, aydınlar çok. Onlarla konuşuyor, eğleniyor, okuyor ve fikir alışverişinde bulunuyoruz.” (Nadırşina, 2021: 1) derken özelde kaldığı Bulgar Oteli’ne, genelde ise Kazan’daki edebî atmosferin çekim gücüne vurgu yapar. Gabdulla Tukay’ın Bulgar Oteli’nde oluşu şairlik yolunda ilerlemek isteyen kimseler için de kapı aralar. Şair Segiyt Sünçeleý o isimlerden biridir. Başlarda Tukay’la mektuplaşırlar. Sünçeleý’in Modern şiir ve tercüme hakkında sık sık Tukay’ın görüşlerine başvurduğu 4 Aralık 1910 tarihinde Tukay’dan aldığı bir mektuptan da anlaşılır. İngiliz şair Lord Byron’un *Chillon Tutsağı* şiirini Tatar Türkçesi’ne aktarmak isteyen Sünçeleý, Tukay’ın “Bence

Chillon Tutsağı'na girişmekle aceleci davranıyorsunuz. Öncelikle şairin dört beş satırlık şiirleriyle meşgul olup belli bir yol kat etmelisiniz. Bakın, Segiyt Remiyev, Puşkin'in *Peygamber* şiirini, ben fakir de Lermontov'un *Peygamber*'ini tercüme ettik. İkimizin tercümeleri sorunsuz çıktı. Ancak bizler dahi hala bu ediplerin ses getiren şiirlerini tercüme etmeye cesaret edemiyoruz." (İbrahimov, 2021: 24) sözlerinden sonra tercüme işinde daha temkinli hareket eder. Mektuptan yaklaşık sekiz ay sonra fikirlerine sıklıkla başvurduğu ve kendisinde derin etki bırakan Tukay'ı Bulgar Oteli'nde ziyaret eder. Kırk numaralı odadaki ardı ardına gerçekleşen Tukay-Sünçeley buluşmaları her iki şairin yakın dostluğuna vesile olmasının yanı sıra yeni eserlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlar.

1998 yılına kadar kütüphane, fuar alanı ve etkinlik yeri olarak kullanılan Bulgar Oteli, Tatar yazarlarının ve halkın tepkilerine rağmen yıkılıp yeni bir bina yapılmak üzere Tatneft²¹ şirketine devredilir. 2008 yılında yazar ve aynı zamanda Tatar Devlet Konseyi Milletvekili olan Tufan Minnullin: "Uzun yıllardır kara bulut gibi halkımızın üzerine çöken siyasi gücün hedefi Tatar tarihini Kazan şehrinden kazımdır. Yalnızca Bulgar Oteli değil! Tukay sokağındaki yazarlarla bütünleşmiş tüm mekanları yok ettiler. Şimdi sıra geldi Tukay'a! Kimse bahane üretmesin! Bugünkü teknik imkanlarla Bulgar Oteli'ni ve Tukay'ın yaşadığı kırk numaralı odayı koruyabiliriz. Burada tarih yatıyor. Bizler Süyümbike Minaresi'ni yok olmaktan kurtarmış insanlarız" (Gatina, 2008: 1) serzenişinde bulunarak Bulgar Oteli'nin yıkılmasına gerek olmadığını, restorasyon çalışmalarına ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bulgar Oteli'nin akıbeti konusu şiirlere de yansır. Raşat Nizami *Kazan Utları* dergisinin 2010 yılı Temmuz sayısında *Bolgar Nomerları Cimérelgeç...*²² adlı şiirini yayımlar. Tufan Minnullin'de olduğu gibi Raşat Nizami'de de öne çıkan kaygı durumu Tatar tarihinin ve onu var eden önemli şahsiyetlerin hafızalardan silinmesidir:

...Şehrë Kazan urtasında
Gönahlı eş başladı:
Buldozerniñ bıçakları
Kisêp kire taşlarını!
...Tuzan bulıp kükke aş
Tukay yeşegen bülme.
Dulkınnar, nidër sizênep
Yılaşa Kaban-külde.

"...Şehr-i Kazan ortasında / Günahlı iş başladı: / Buldozerin bıçakları / Kırıp döktü taşları! / ...Toz olup göğe karıştı / Tukay'ın yaşadığı oda. / Bir şeyler sezen dalgalar / Ağlaştı Kaban gölünde."

²¹ Rus petrol şirketi.

²² *Kazan Utları* (2010), Temmuz, s. 119.

4. Şerik Kulübü (1906-1917)

1906 yılında kurulan Şerik Kulübü'nün nizamnamesinin ilk sayfasında kuruluş felsefesi *Kazan Şehrinde Turuçı Müsülmanlar Cemiyeti İçin Umumî Kaideler* başlığı altında “(...) cemiyetimizin maksadı, üyelerine ve onların ailelerine boş vakitlerini rahat ve huzurlu bir şekilde geçirmelerine imkân sağlamaktır. Bu sebeple cemiyetimiz, kendi üyelerine ve onların misafirlerine müzik ve edebiyat akşamları düzenleyecek, tiyatro oyunları sergileyecektir. Halkımızı Sabantuy Bayramı²³nda çayır, bahçe gibi açık alanlarda bir araya getirerek türlü oyunlarla buluşturacağız. Bilhassa kâğıt oyunları dışındaki şahmat²⁴, şahmat²⁵ gibi faydalı oyunları tercih edeceğiz. Kitaplar bastırarak, tüm gazete ve dergilerin basılı nüshalarını kulübümüzün bünyesinde toplayacağız. Bunların yanı sıra üyelerimizin genel kültürünü artırmak için yazar, şair ve akademisyenlere konferanslar verdireceğiz. Lakin bu vaatlerimizi kanunların bize tanıdığı sınırlar ölçüsünde gerçekleştireceğiz” (Minnullin, 2013: 10) şeklinde ilan edilir.

1908 yılında tiyatro oyunlarını sahnelemek adına Şerik Kulübü yönetimi piyes yazarlarının eserlerini iki nüsha halinde baş idareye gönderir. Denetimden geçen metinler vakit kaybetmeden sahneye konular. Galiesgar Kamal²⁶ bu yıllarda Şerik Kulübü'nde yaşananları “Şerik Kulübü açılmıştı. Ben de kulüp yöneticilerinden biriydim. Kulübü büyütmek için başında Sehibcamal Gıyzzetullina'nın olduğu Seyyar'ı tuttuk. Ancak topluluğun bir kez sahnelediği oyunu ikinci kez seyretmeye gelen olmuyordu. Segıyt Remiyev²⁷, Yarulla Veliyev²⁸ ve İdris Bagdanov²⁹ gibi yazarların piyesleriyle tanışan seyirciler çok geçmeden yenilerini istiyordu. *Uynaş*'ı, *Deccal*'ı ve daha pek çoğunu yazdım. Topluluğun talebi bitmek bilmiyordu.” (Hanzafarov, 1979: 3) şeklinde açıklar. Şerik Kulübü'nün popülerliğinin kısa sürede artmasında hitap ettiği kitleyi Tatar Türkleri'yle sınırlandırmamış olması da etkendir denebilir. 1904-1909 yılları arasında Kazan'da Rus dilinde yayımlanan *Voljskiy Listok* gazetesinin her sayısında “Müslümanların Hayatından” başlıklı bir bölüm altında Tatar Türklerinin

²³ “Tatar Türklerinin en önemli geleneksel bayramlarından biridir. Sabantuy Bayramı, ekici kültürle ilişkili olarak bilhassa kırsal bölgelerde Tatar halkının toplanıp, yazın gelişini müzik ve oyunlar eşliğinde eğlenceler tertip ederek kutladığı bir bayramdır.” Detaylı bilgi için bk.: Aksoy, Ö. (2020), Tataristan'ın Kukmara Rayonu Mamaşir Köyünde Sabantuy Bayramı, *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, 2, (2), s. 2.

²⁴ Çocukların dil becerilerini geliştirmeye yardımcı olan küp oyunu. Zar şeklinde tasarlanmış küplerin üzerine muhtelif resimler çizilir. Havaya fırlatılan küpün yere düşmesiyle üstte kalan resim hakkında çocuklar konuşurlur.

²⁵ Satranç oyunu.

²⁶ Çağdaş Tatar tiyatrosunun kurucularındandır.

²⁷ Öğretmen, şair ve yazar. Çağdaş Tatar edebiyatının kurucularındandır.

²⁸ Repressiya Dönemi'nde (Stalin'in ülke genelinde uyguladığı katı devlet politikasına verilen adlandırma) tutuklanarak 30 Kasım 1937 yılında yargılandıktan sonra idama mahkûm edilen Tatar gazeteci ve yazar.

²⁹ A. Puşkin ve L. Tolstoy'un pek çok eserini Tatar Türkçesine aktaran, piyesleriyle Tatar tiyatrosunun kuruluşuna katkı sağlayan tercüman ve oyun yazarı.

gündelik yaşamından, tiyatro topluluklarından ve Şerik Kulübü'nde gerçekleştirilecek yeni gösteriler hakkında bilgiler verilir. “Herhangi bir propaganda veya reklam yapmadan yalnızca kültürel faaliyetler üzerinde duran Şerik Kulübü görülen o ki Müslümanlarla birlikte Rusların da gönlünü fethedecek.” (Nefikov, 1980: 7) ifadeleri kulübün Kazan sakinlerinin tamamına ulaşmayı hedeflediğini destekler.

Yusuf Akçura'nın Türkiye'de çıkarmaya başladığı *Türk Yurdu* dergisine zaman zaman Rusya'daki Tatar edipleri yazılar gönderir. Derginin 1912 yılındaki 7. sayısında F. Bekhan imzasıyla “Kazannan” başlıklı bir makale yer alır. Fatih Emirhan'a ait olduğu düşünülen bu makalede Rus-Japon Savaşı ve Trablusgarp Savaşı'nın ilk yankılarıyla İdil coğrafyasında yaşanan açlık felaketinin yansımalarının yanı sıra Tatar modernleşmesinde öncü yapılardan biri olarak kabul edilen Şerik Kulübü'ndeki gelişmeler hakkında bilgiler verilir. Şerik Kulübü'nün üye kayıt şartlarındaki kulübe yalnızca erkekler üye olabilir (Gaynetdin, 1996: 1-3) maddesinin değiştirilerek kadınların üye olmalarının önündeki engellerin kaldırıldığına dair habere ayrıca vurgu yapılır.

1914 yılına gelindiğinde kulübün 177'si Kazandan 8'i ise muhtelif şehir ve ülkelerden olmak üzere 185 üyesi vardır. Dışarıdaki 8 üyeden en dikkat çeken şüphesiz Türkiye'den Rusya üzerine gezi gerçekleştiren Hüseyin Hilmi Paşa³⁰'dır. Moskova'dan Uçak derneğine ait Dostoyevski vapuruyla hareket eden Hüseyin Hilmi Paşa'yı 15 Nisan 1910 Perşembe günü Kazan'a ayak bastığında şehrin idari kadrolarıyla birlikte Kazan Basın İşlerinden Sorumlu Geçici Komite Üyesi Nikolay Aşmarin³¹ ve Kazan Üniversitesi Profesörü Nikolay Fyodoroviç Katanov³² karşılar (Sibgatullina, 2009: 4). Tatar edebiyatının simge ismi Gabdulla Tukay meşhur ‘Halk Edebiyatı’ başlıklı makalesini aynı gün Şerik Kulübü'nde Hüseyin Hilmi Paşa'nın önünde okur. Gabdulla Tukay'ı dinleyenler arasında Fatih Emirhan, Galiesgar Kamal ve Gafur Kulehmetev de vardır. Tukay'ın sunumu aynı yıl içerisinde Kazan'da bulunan Sabah Kütüphanesi tarafından İvan Nikolayeviç Haritonov Matbaasında kitap olarak bastırılır (Minnullin, 2013: 35-36). 1907-1908 yılları arasında Bulgar Oteli'ndeki yirmi ve yirmi iki numaralı odalarda faaliyetlerine başlayan, 1 Kasım 1909 yılında Heyrulla Sabitov'un Kaban gölü yakınlarındaki evine taşınan, 23 Kasım 1911 yılında Meryembanu Apanayev'in modern tarzda inşa edilen salonunda etkinliklerini gerçekleştiren Şerik Kulübü, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkıp Apanayevlerin evlerinin askeri hastaneye dönüştürülmesiyle yersiz kalır. Etkinlikler bir müddet daha sürdürülmeye çalışılsa da 1917 yılında Şerik Kulübü kapanır.

³⁰ II. Abdülhamid döneminde 14 Şubat 1909-13 Nisan 1909 ve V. Mehmed döneminde 5 Mayıs 1909-28 Aralık 1909 tarihleri arasında görev yapan Osmanlı sadrazamı.

³¹ Hayatını İdil bölgesi çalışmalarına adanmış Rus asıllı Türkolog.

³² Sibirya Türk toplulukları üzerine çalışmalarını bilen Türk asıllı Rus Türkolog.

5. Edebî Topluluklar: Oktyabr ve Sulf³³ (1924-1928)

1920'li yıllarda Tatar gençleri edebî topluluklar oluşturmak maksadıyla birbirleriyle yarışır. Batı merkezli edebî akımları kendi edebiyatlarına taşıma, savunma ve topluma aktarma çabaları süreci daha da hızlandırır. 1924 yılının başında bu gayeyle edebî topluluklardan ilki olan Oktyabr kurulur. Topluluğun halka kendini tanıtmak maksadıyla kaleme aldığı “Açık Mektup” başlıklı manifestosunda Fethi Burnaş, Şamil Usmanov, Kavi Necmi, Fehri Esgat ve Gadil Kutuy'un imzaları bulunur. Bu isimler aynı zamanda topluluğun yönetim kurulunda yer alır. Ancak temel prensipleri itibarıyla proletkult³⁴ anlayışına sıkı sıkıya bağlı kaldığından yazarlardan birkaçı Oktyabr'dan ayrılır (Zahidullina, 2017: 19). Oktyabr'la bağlarını koparan yazarlardan Gadil Kutuy ve Gomer Tolımbay çok geçmeden yeni bir edebî topluluk oluşturmak için harekete geçerler. Yeni topluluğun kuruluş felsefesinde ise fütürizm akımının etkisi olur. “Fütürizm ilk olarak İtalya'da F. T. Marinetti ve taraftarlarının 20 Şubat 1909'da Fransız *Le Figaro*'da yayımladıkları *Manifesto du futurisme* ile sesini duyurur. Bu manifesto kısa sürede ilk olarak *Veçer*'de bazı bölümlerinin çeviriyle, Marinetti'nin 1914 yılında Rusya'yı ziyaretinin ardından da bütünüyle Rus basınında yer alır” (Parer, 2002: 3). Mayakovskiy'in başını çektiği bir grup yazar Lef³⁵ adını verdikleri edebiyat topluluğunu kurarak fütürizmin Rus edebiyatında yerleşmesi ve gelişiminde ön ayak olurlar. Rus edebiyatında Mayakovskiy'le sola kayan fütürizmin (Parer, 2002: 6) benzer yönelişle Tatar edebiyatında konumlandığı görülür. 1922 yılında, Lef'ten yaklaşık iki yıl sonra, Kazan'da Gadil Kutuy ve Gomer Tolımbay'ın çabalarıyla Sulf topluluğu kurulur. Lef'le benzerlik gösteren bu topluluk çok geçmeden edebiyat sahasında bir nevi savaş ilan eder (İdiatullina, 2019: 2). Topluluğun temsilcileri geçmiş yılların tüm kanunlarını ve sanat geleneklerini reddederek özellikle şiirde yeni bir biçim ve üslup arayışına girerler.

Oktyabr ve Sulf toplulukları arasındaki temel farkı Gomer Gali şöyle açıklar: “Oktyabr daha çok siyasi ve ideolojik görüşlerle hareket ederken Rus fütüristlerini örnek alan Sulf topluluğu üyeleri fütürizm akımının teknik ve imkânlarını ön planda tutarak eser meydana getirme çabasındadırlar” (Zahidullina, 2017: 19). Sulf'un kurucularından Gadil Kutuy, Oktyabr'dan ayrılacağı sinyallerini 1923 yılında verir. Genç Fütürist Şair mahlasıyla *Bëznëñ Yul* dergisinde ilk şiirlerini yayımlar. Kelimelerdeki fonetik ve morfolojik yapıyı ön plana çıkararak anlamı öteleyen şiirlerini 1924 yılında *Künner Yüğergende* adlı kitapta bir araya getirip bastırır. Aynı harfle başlayan ve arka arkaya tekrar eden benzer ses ve kelimelerle örülü *Pioner Marşı* şiiri bunlardan biridir (Sabircanov, 2011: 2). *Pioner Marşı*

³³ Sul Front: Sol Cephe

³⁴ Proletarskaya Kultura: 1917-1925 yılları arasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde burjuva etkilerini ortadan kaldırmak maksadıyla proletaryaya ait bir sanat oluşturmayı hedefleyen harekete verilen addır.

³⁵ Levıy Front: 1922 yılında Moskova'da V. Mayakovskiy tarafından kurulan edebî topluluktur. 1922-1925 yılları arasında topluluğun adıyla bir dergi de yayımlanır.

şii dünyayı değiştirdiğini iddia eden Kutuy'un aynı zamanda Tatar şiiirini de değiştirdiğinin bir delili olarak görülebilir:

Ber, / Baraban / Ber, / Baraban / Ber! / Bir / Baraban / Béz / Baraban / Ber / Baraban / Béz / Barabız / Ber! / "Vur, / Davul / Vur, / Davul / Vur! / Ver / Davul / Biz / Davul / Vur / Davul / Biz / Gidiyoruz / Vur!"

Oktyabır topluluğu üyeleri Sulf topluluğu mensuplarını 24 Nisan 1924 yılında gerçekleştirdikleri toplantıda "Sulf, attığı her adımla edebiyatın proleter devrim için ne mühim bir rol oynadığını hiçe saydı. Üye sayımızda azalmaya sebebiyet verseler de Oktyabır taraftarları olarak bizler işçi-köylü sınıfı için sanat yapmaya devam edecek, edebiyat sahasındaki yerimizi daha da sağlamlaştıracağız" (Heyri, 1971: 1) çıkışlarıyla protesto eder. 22 Haziran 1924'te Oktyabır üyeleri Sulf yazarlarına topluluğu dönmeleri yönünde çağırıda bulunurlar. Sulf üyeleri çağrıya kayıtsız kalmaz. 1928 yılına geldiğinde Oktyabır yazarlarıyla birlikte Tatar Proleter Yazarlar Birliği'ni kurarak Sulf'u dağıtırlar.

Sonuç

19. yüzyılın başlarında Moskova ve St. Petersburg şehirlerinde Fransız kültürünün etkisiyle ortaya çıkan salon söyleşileri çok geçmeden Rusya'nın üçüncü önemli şehri olarak kabul edilen Kazan'da kendini gösterir. Aristokrat, öğretim elemanı, avukat gibi unvan ve mesleklere mensup olan ancak daha çok yazar ve şair kimlikleriyle ön plana çıkan kimselerin himayesinde gerçekleştirilen salon söyleşileri edebiyata ilgi duyanları kendisine çeker. Söyleşiler yalnızca karşılaşmalara, yazarların eserlerini birbirlerine okumalarına değil, aynı zamanda metinler üzerinde tartışmalarına ve fikir alışverişlerinde bulunmalarına da imkân tanır. Konuşmaların ardından kritik edilen metinler ise tekrar gözden geçirildikten sonra bastırılmak üzere dergi ve gazetelere gönderilir. Salon söyleşilerine yeni yazarların katılımını sağlamak adına Kazan Üniversitesi öğretim elemanlarının desteğiyle Kazan Rus Edebiyatı Sevenler Derneği kurulur. Dernek yönetimi tarafından Kazan'daki ilk süreli yayın olan *Kazanskiye İzvestiya* gazetesinin çıkarılmasıyla yazarlar eserlerini fasikül halinde okuyucuyla buluşturma imkanını yakalar.

Salon söyleşilerinin zamanla farklı mahfillere kaymasında Kazan şehrinde edebiyatın ve edebiyatçıların desteklenmesinde önemli katkıları olan Tatar tacirlerinin azımsanmayacak katkısı olduğunu söylemek mümkündür. Ebebî buluşmalar ev/salon gibi soylu kimselere hitap eden ortamlardan çıkarılarak misafirhane/otel gibi sosyalleşmenin ürünü olan yerlere kaydırılır. Tatar tacirlerinin 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa ettirdikleri Amur ve Bulgar otellerinde 20. yüzyılın başlarında çağdaş Tatar edebiyatının ve tiyatrosunun kurucu isimleri kalır. Amur ve Bulgar'da Abdulla Tukay, Fatih Emirhan, Segiyt Sünçeleý gibi řair ve yazarlar çağdaş Tatar şiiirinin ve romanının ilk örneklerini verirken Abdulla Kariev ve Sehibcamal Gyzzetullina Voljskaya řair ve yazarların eserlerini tiyatro metnine dönüştürerek sahnelerler. 1907 yılında şerik Kulübü'nün programında yer alan kitap okuma etkinlikleri ve Seyyar

Topluluğu'nun tiyatro gösterileri Bulgar Oteli'ndeki yirmi ve yirmi iki numaralı odalarda gerçekleştirilir. Amur Oteli'nde *Kuyuş* gazetesi, Bulgar Oteli'nde ise *Yıldız*, *El-İslah*, *Azat Halık* gazeteleri ile *Ak Yul* ve *Terbiye* dergilerinin yayımlanmasıyla Kazan'a çevre il, ilçe ve köylerden yazarlığa adım atmak isteyen gençler akın eder. 1917 İnkılabının yarattığı havayla Tatar gençlerinden kimisi Sovyet ideolojisini yaymak adına Oktyabr gibi topluluklar kurarken kimisi Sulf gibi topluluklar aracılığıyla fütürizmi kullanarak edebiyatta yenilik arayışına girerler.

Kazan'daki edebî mahfiller, evlerden derneklere, derneklerden otellere, otellerden de edebî topluluklara uzanan yolculukta, edebiyata gönül veren her kesimden insanın birbiriyle tanışmasını, dostlukların oluşmasını, ortak çalışmaların vücuda gelmesini sağlamış; çağdaş Tatar edebiyatının kurulmasına, Tatar basın hayatının başlamasına ve yazarlığa ilgi duyan Tatar gençlerinin özendirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu özelliklerinin yanı sıra Kazan'daki edebî mahfiller, Tatar Türklerinin bilhassa mekânı algılama biçiminde önemli değişiklikler yaşamalarına neden olmuştur. Öyle ki farklı mekânlarda yaşanan edebî birliktelikler, Tatar Türklerinin kimikleşme süreçlerine, benlik algılarına, okuma-yazma becerisi kazanmalarına, dil, kültür ve mimarî hazinelerini keşfetme/koruma hassasiyeti göstermelerine katkı sunmuştur.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Alp Eren Demirkaya (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynakça

Aksoy, Ö. (2020), Tataristan'ın Kukmara Rayonu Mamaşır Köyünde Sabantuy Bayramı, *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, 2, (2), s. 225-237.

Anar, T. (2013). Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu: Kanon, Kanona Girmek ve Kanona Müdahale, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Bahar, 1, s. 40-78.

Aronson, M., Reyser, S. (1929). *Literaturnıye Krujki i Salonı*, Leningrad: Priboy.

Bikbulatov, R. (2015). *Kazan -Znamenitıye Lüdi-*, Kazan: Zaman Neşriyatı.

Bikbulatov, R., Mustafin, R. (2016). *Kazan i Yeyö Slobodı*, Kazan: Zaman Neşriyatı.

Brodskiy, N. L. (1930). *Literaturnıye Salonı i Krujki Pervaya Polovina XIX Veka*, Moskova-Leningrad: Academia.

Çıkla, S. (2007). Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu, *Muhafazakâr Düşünce*, 4, (13-14), s. 47-68. (Murat Belge'den alıntıyı *Kitaplık* dergisinin 68. sayısındaki Türkiye'de Kanon başlıklı yazısından yapar.)

- Fuks, K. F. (2013). *Kazanskiye Tatari v Statistiçeskom i Etnografiçeskom Otnoşenyah*, Kazan: Poznaniye Yayınevi.
- Galiyev, M. (2016). Puşkin Kazanda-A. Fuks Yazmaları, *Sŷyumbike*, 5 Aralık 2016, Erişim tarihi: 27.03.2022
- Gatina, R. (2008). Zile Veliyeva: Bolgar Nomerları Binası İvestorga Çarasızlıktan Biröldë, *Tatar-inform.ru*, 23.10.2008. Erişim tarihi: 19.04.2022
- Gaynetdin, M. (1996). Fatih Emirhan İcatınıñ Bër Yafragı, *Kazan Utları*, 1, (1), s. 151-152.
- Georgiyev, P. V. (2017). Slavyanskiy Mir na Kazanskoy Poçve: Vstupleniya V. İ. Grigoroviça na Zasedaniyah Obşestva Lübiteley Oteçestvennoy Slovesnosti, *İstoriko-Kulturnoye Naslediye Slavyanskiy Narodov Volgo-Kamskogo Regiona*, 3, s. 13-22.
- Gıyilece, İ. A., Yusıpov, İ. İ. (2011). Yıldız Gazetesi ve Abdullah Tukay, Çev.: Gözde Güngör, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 32, s. 135-138.
- Greene, D. (2003). *Reinventing Romantic -Poetry Russian Women Poets of the Mid-Nineteenth Century-*, Madison: University of Wisconsin Press.
- Hanzafarov, N. (1979). Garizalar Ni Süyli, *Kazan Utları*, 1, (1), s. 155-159.
- Hekim, S. (1974). Kırığınçı Bülme, *Tukay Turında Poemalar*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Heyri, H. (1971). Edebî Kümekler, *Kazan Utları*, 12, (12), s. 146-147.
- İbrahimov, M. İ. (2021). *Gabdulla Tukaynıñ Türmiş hem İcat Hronikası Üçen Materiallar (1911-1913)*, Üçenç Kitap, Kazan: Galimcan İbrahimov Adındaki Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Yayınları.
- İdiatullina, L. T. (2019). V. Mayakovskiy i Literatura Narodov Srednego Povoljya 20-30 gg. XX v., *Mir Navki Kulturi Obrazovaniye*, 6, s. 426-428.
- Jdanova, V. G. (2012). Frantsuzskaya Kultura v Rossii v Pervoy Çetverti 19 v.: Jenskaya Moda, *Vestnik Moskovskogo Universiteta Lingvistika i Mejkulturnaya Kommunikatsiya*, 4, s. 40-45.
- Jigliy, Yu. V. (2012). *Kazanskoye Obşestvo Lübiteley Oteçestvennoy Slovesnosti 1806-1853*, Kazan: Kazan Üniversitesi Yayınları.
- Kartaşeva, E. İ. (2017). Religiozno-Tserkovniye Aspekti Jizni G. P. Kamaneva, *Kazan Üniversitesi Dergisi*, s. 140-145.
- Kazan Utları (2011)*. Büyüklük Baskıçları, 1, (1), s. 120-125.
- Korkmaz, T. (2018). Rusya'da Osmanlı'nın Yararlanmadığı Bir İsyen Pugaçev İsyanı (1773-1775), *OTAM*, 43, s. 97-108.
- Koşeleva, A. İ. (1884). *Zapiski 1812-1813*, Berlin: B. Behr's Verlag.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: TTK Yayınları.
- Kurban, İ. (2008). Fatih Emirhan (1886-1926), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 25, s. 25-32.
- Minakov, A. Yu. (2017). M. L. Magnitskiy Kak Religioznyy Tip v Tarstvovaniya Aleksandra I i Nikolaya I, *Hristianskoye Çeniye*, Sayı: 2, s. 174-202.
- Minnullin, C. (2013). *Şerik Klubi 'Tarihi Oçerk'*, Kazan: Zaman Neşriyatı.
- Musina, R. (2019). Ehmethadi Maksudi-Berëncë Tatar Cemegat Kitaphanesë Kütëphaneyi İslamiyeni Üyiştruçı, *Bërtugan Maksudilarnıñ Fenni Mirası hem İctimagiy Eşçenlëgë Bildiriler Kitabı*, s. 106-109.

- Nadırsına, L. R. (2021). Tukay hem Kazan, *XX-XXI. Yüzyıllarda Kültür Sahasında Gabdulla Tukay Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kazan: Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Yayınları, s. 30-35.
- Nefikov, R. (1980). Yaña Dokumentlar, Yaña Burıçlar, *Kazan Utları*, 11, (11), s. 147-153.
- Panayev, İ. İ. (1988). *Literaturnıye Vospominaniya*, Moskova: Pravda Matbaası.
- Parer, M. Ö. (2002). Rus Edebiyatında Fütürizm, *DTCF Dergisi*, 42, s. 43-65.
- Pılyayev, M. İ. (2002). *Stariy Peterburg*, Petersburg: Paritet Matbaası.
- Piksanov, N. K. (1928). *Oblastniye Kulturnıye Gnözda*, Moskova: Gosudarstvennoye İzdatelstvo.
- Popov, N. A. (1859). *Obşestvo Lübiteley Oteçestvennoy Slovesnosti i Periodičeskaya Literatura v Kazani s 1805 po 1834 god*, Kazan: Kazan Devlet Üniversitesi Yayınları.
- Puşkin, A. S. (2019). *Ruslan ve Ludmila*, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rudenko, K. A. (2012). Taynı i İdei Kazanskogo Masonstva v Kontse XVIII – Naçale XIX Veka, *Vestnik KemGuki*, 19, s. 238-241.
- Sabirov, R. R. (2011). Gadël Kutuy İcatında Futurizm, *Dialektologiya, İstoriya i Grammatičeskaya Struktura Türkskih Yazıkov: Sbornik Materialov Mejdunarodnoy Türkologičeskoj Konferentsii Bildiriler Kitabı*, 21-24 Ekim 2011, s. 401-404.
- Sayfullina, L., Vasileva, Yu., Hayrullina, A. (2013). Nomera Amur v Zastroyke Sennoy Ploşadi Staro-Tatarskoy Slobodi, *Arhitekturnoye Naslediye*, 1, (1), s. 48-53.
- Şakircan, L. (2003). Bëz Şundi Teatr Tüzerbëz, *Sehne*, 1, (1), s. 4-5.
- Sergeyevna, V. K. (2016). Prelomleniye Hudojestvennoy Traditsii 'Bednoy Lizı' N. M. Karamzina v Russkoy Povesti: K İzuceniyu Sentimentalizma v Şkole, *Uralskiy Gosudarstvennyy Pedagogičeskiy Universitet*, Yekaterinburg.
- Sibgatullina, A. (2009). Velikiy Vezir Hilmi-Paşa v Rossii, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 1, (1), s. 33-53.
- Sütcü, G. (2021). 19. Yüzyıl Rus Edebiyatında Kadınların Dergicilik Faaliyetleri, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14, (34), s. 708-720.
- Tatar Edebiyatı Tarihi (2017)*. 5 Tom, 1917-1956 yıllar, Edt. Daniya Zahidullina, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Tatar-İnform (2012)*. Milliarder Semin Vosstanovit k Universiade 17 Zdaniy v İstoriçeskom Tsentre Kazani, Haz.: Kristina İvanova, Erişim Tarihi: 28.04.2022
- Tihonova, M. S. (2017). Formı Organizatsii Salonnoy Kulturi v Kazani v Kontse XVIII-Pervoy Polovine XIX V., *Vestnik Kulturi i İskusstv*, s. 160-165.
- Valeyev, E. H. (2001). G. P. Kamenev v İstoriko-Literaturnom Protsesse Kontsa VIII-Naçala XIX Veka, Kazan Devlet Üniversitesi, *Doktora Tezi*.
- Valeyev, R. M., Şerbinina, M. S. (2013). K Voprosu Ob İstorii Salonnoy Kulturi Kazani, *Materialı II Vserossiyskoy Nauçno-Praktičeskoj Konferentsii*, s. 165-171.
- Valeyev, R. M., Tihonova, M. S. (2014). Perviy Literaturniy Krujok v G. Kazani Kontsa XVIII-Naçala XIX VV., *Vestnik Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta Kulturi i İskusstv*, 3, s. 39-44.
- Vatsuro, V. E. (2002). *Gotiçeskiy Roman v Rossii*, Moskova: Novoye Literaturnoye Obozreniye.

Yusipova, N. M. (2016). XX Gasırnıñ İkençë Yartısı Tatar Poemalarında Tukay Obrazı: Edebi-Estetik hem İctimagiy-Felsefi Gevdelenëşë, *Tatarica*, 6, s. 92-106.

Zaripova Çetin, Ç. (2005). *Uylasam Uy, Sızly Küñlëm, Sızly Can... Segiyt Remievneñ Türmiş Yulı hem İcatına Karata Yaña Meglümätlar*, Kazan: Yanalıf Matbaası.

МЕСТА ЛИТЕРАТУРНЫХ СОБРАНИЙ В КАЗАНИ: ОТ САЛОННЫХ БЕСЕД ДО ЛИТЕРАТУРНЫХ КРУЖКОВ

АННОТАЦИЯ

Многие из россиян, участвовавших в западноевропейских экспедициях во времена Александра I, получают возможность увидеть, что условия жизни в России, государственные организации и социальные учреждения значительно отстают по отношению к европейцам. Это обнаруживает не только интеллигенция среди солдат, но и Александр I, принимая эту действительность, начинает открывать путь для архитекторов и инженеров из Франции, дабы изменить лицо России. Вскоре повара и портные привозят в Россию французскую культуру еды и одежды. В начале 19 века интерес к французской культуре настолько возрастает, что в салонах русских аристократов начинают говорить по-французски и читать произведения французской литературы. В Санкт-Петербурге и Москве проходят встречи под названием "Салонные беседы", как и во французских дворцах. Такие принцессы и писатели, как Зинаида Александровна Волконская, Анна Алексеевна Оленина, Авдотья Петровна Елагина, Владимир Федорович Одоевский, Екатерина Андреевна Карамзина и Евдокия Петровна Ростопчина, приглашают в свои салоны любителей поэзии, театра и музыки.

Подобные салоны как в Санкт-Петербурге и Москве вскоре открываются в Воронеже, Омске, Тобольске, Харькове и Казани. Неслучайно в городе Казани проводятся салонные беседы. Тот факт, что это древний город, расположенный на пересечении старых торговых путей, наличие Казанского университета, административная и культурная часть Поволжья делают его центром притяжения. Наличие большого количества образованных людей в Казани была одной из причин его готовности к "Салонным беседам". Карл Федорович Фукс, ректор Казанского университета в 1823-1827 годах, сказал: "Одним из важнейших событий, которые удивили иностранцев, посещавших город Казань, является то, что многие казанские татары гораздо лучше образованы, чем люди в некоторых европейских городах. Татары презирают неграмотных людей. Вот почему каждый отец записывает своего ребенка в медресе, чтобы он научился читать и писать". По его словам, образование является одним из приоритетов татарских жителей Казани. Такие имена, как Гавриил Петрович Каменев, Савва Андреевич Москотильников, Карл Федорович Фукс и Александра Андреевна Фукс, которые относятся к таким профессиям, как ректор, юрист, академик, а

также имеют прочные связи с писателями из Санкт-Петербурга и Москвы, вскоре превращают Казань в третий литературный центр России.

"Салонные беседы" прерываются в связи с гибелью хозяев. Новые места, где собираются писатели и люди, интересующиеся литературой, становятся отели. Чтобы поднять татарскую цивилизацию, повысить образованность населения и обеспечить их участие в повседневной жизни, начиная со второй половины 19 века, семьи татарских торговцев Юнусовы и Апаковы организуют строительство гостиниц, в которых позже располагаются писатели и издательства. В 1864 году при поддержке братьев Ибрагима и Исхака Юнусовых, сыновей Губейдуллы Юнусова в городе Казань возникает отель "Амур", а в 1866 году по инициативе Исхака Апакова, сына Мусы Апакова возник отель "Булгар". Сначала отели часто посещают торговцы, приезжающие на знаменитый "Печән базары". В начале 20 века миссия отелей меняется. Там начинают останавливаться писатели. Свои стихи: *Ачы тәҗрибә авазы, Авыл жырлары, Ник? Нигә?* Габдулла Тукай пишет здесь, в отеле "Амур". Фатих Эмирхан также остается в номере одиннадцать отеля "Амур". С 1912 по 1918 годы на первом этаже отеля работает газета "Куяш". Отель "Булгар" по сравнению с отелем "Амур" был более популярным местом. В 1906-1918 годах в отеле "Булгар" издавались газеты "Юлдыз", "Аль-ислах", "Азат халык", а также журналы "Ак юл" и "Тербия". Клуб "Шарык" проводит литературные беседы в номерах двадцать и двадцать два. С революцией 1917 года, как и во всей России, в Казани начинается процесс использования литературы в качестве инструмента для осуществления советской идеологии. Новый облик мест сбора - литературные кружки. Писатели сгруппированы вокруг "СУЛФ", стремящегося создать новый литературный климат с "Октябрем", созданным идеологией. В данной статье изучалось развитие литературных кружков в Казани с первой четверти 19 века до 1920-х годов под заголовками "Салоны", "Казанское общество любителей русской литературы", "Отели", клуб "Шарык" и "Литературные кружки", что отображает тот факт, что Казань является третьим по величине литературным центром в России.

Ключевые слова: Россия, Казань, места литературных собраний, салонные беседы, отели, клубы, литературные кружки.